

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГЛУШКОВА ЛЮДМИЛА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 329(477) СДПУ "XX-XXI ст."

**СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ
НАПРИКІНЦІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ**

07.00.01. – історія України

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дніпропетровськ – 2002

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі історії України та українознавства Дніпродзержинського державного технічного університету

Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор

ВСТРОВ Радій Іванович,

Дніпродзержинський державний технічний університет,
професор кафедри історії України та українознавства

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор

БАЗОВКІН Євген Григорович,

постійний представник Автономної
Республіки Крим у Києві

кандидат історичних наук

ВИСОЦЬКИЙ Олександр Юрійович,

Дніпропетровський державний

фінансово-економічний інститут,

доцент кафедри гуманітарних дисциплін

Провідна установа: Київський національний університет ім. Тараса Шевченка,

історичний факультет, кафедра новітньої історії

Захист відбудеться "9" квітня 2003 р. о 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.051.14 в Дніпропетровському національному університеті за адресою: 49050, м.Дніпропетровськ, пр.Гагаріна, 72, ауд.307.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Дніпропетровського національного університету за адресою: 49050, м.Дніпропетровськ, вул.Козакова, 8

Автореферат розісланий "6" березня 2003 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради,

кандидат історичних наук, доцент

Кривий І.О.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність дослідження. Історичний процес створення, розвитку та діяльності сучасних соціал-демократичних партій України викликає значний науковий інтерес. В складний період розвитку в українському суспільстві діють різні політичні сили. Виникає необхідність визначення місця, ролі та значення соціал-демократичних партій в політичній системі сучасної України. Аналіз діяльності сучасних соціал-демократичних партій, які є наступниками українського соціал-демократичного руху кінця XIX – початку XX ст. і які відродилися в добу незалежної України, допоможе більш чітко визначити ступінь розвитку та формування багатопартійної системи, ту перспективу розвитку держави, яку декларує сучасний соціал-демократичний рух. Програми сучасної української соціал-демократії відповідають основним ідеологічним засадам європейської соціал-демократії і визначають реальний шлях Української держави до європейської спільноти, бо європейський вибір України – це водночас і рух до стандартів реальної демократії, інформаційного суспільства, забезпечення високого рівня соціально-економічного розвитку, прав та свобод людини і громадянина. Українські соціал-демократи наголошують, що в сучасних умовах ставиться нова мета – формування високорозвинутої сильної держави, здійснення такої політики, яка б не лише зберегла, але й істотно посилила соціальний вектор її розвитку. Реальний успіх трансформаційних процесів можливий лише тоді, коли результати реформ відповідають інтересам широких верств населення, а тому отримують міцну підтримку всього суспільства. При втіленні нової стратегії потрібні також максимальний політичний консенсус, суспільна консолідація, зміцнення демократичних інститутів, розвиток громадянського суспільства – ось чого вимагає соціал-демократична доктрина. Пошуки оптимальної моделі побудови суспільного устрою привели частину української громадськості до соціал-демократичної доктрини, основу якої становлять ідеї свободи як можливості самовизначення кожної людини, відмова від революційних переворотів, радикальних методів перетворення суспільства, перенесення центру ваги на еволюційний, поступовий розвиток, перехід на позиції прагматизму і політичного реалізму.

Соціал-демократичний рух в Україні переживає сьогодні складний період, що відбиває суперечливі процеси в політичному житті суспільства – процеси пошуку кращого шляху розвитку. Тому є актуальним визначити місце соціал-демократичних партій серед політичних партій та організацій, численних громадських рухів, яким притаманні різні ідеологічні підходи до проблем розвитку держави, пошуки провідної ідеї. Не уникнули цього й українські соціал-демократи, розкол між якими призвів до існування на початку XXI століття декількох соціал-демократичних партій: Соціал-демократичної партії України, Української соціал-демократичної партії, партії "Соціал-демократичний союз", Соціал-демократичної партії України (об'єднаної). Серед них, на наш погляд, найбільш впливовою у політичному житті стала СДПУ(О). Дослідження діяльності

цих партій, виявлення причин їхнього певного впливу на населення країни, з'ясування розходжень всередині самих соціал-демократичних партій є дуже важливим для сучасної історичної науки.

Зважаючи на актуальність і значущість вказаної проблеми, є нагальна необхідність неупередженого об'єктивного та всебічного висвітлення процесу становлення, розвитку та діяльності сучасних соціал-демократичних партій України як важливого чинника політичного життя всього суспільства.

Зв'язок дисертації з науково-дослідницькими програмами полягає в тому, що тема розроблена в межах науково-дослідницької роботи кафедри історії України та українознавства Дніпродзержинського державного технічного університету за темою "Політичні партії України на початку – наприкінці ХХ ст.", (№ 142-2000).

Об'єктом дослідження є соціал-демократичні партії України доби незалежності в умовах формування політичного плюралізму.

Предметом дослідження є процес становлення, розвитку та діяльності соціал-демократичних партій, їхнє відношення до влади, інших політичних партій, форми, методи втілення і відстоювання ідей свободи, справедливості, солідарності.

Хронологічні межі дисертаційної роботи охоплюють період з кінця 80-х – початку 1991 р. – року утвердження незалежності України та становлення багатопартійності суспільства до підсумків парламентських виборів 2002 року, які показали зростаючу в суспільстві роль соціал-демократичної ідеї, втіленої в діяльності партій соціал-демократичного напрямку.

Просторові рамки дослідження обмежуються територією незалежної Української держави.

Мета дисертації полягає в тому, щоб, виходячи зі ступеню наукової розробки проблеми, існуючої джерельної бази, виявити шляхи становлення в українському суспільстві ідей соціал-демократії в умовах багатопартійності, розкрити процес створення соціал-демократичних партій та їхньої діяльності. Досягнення цієї мети передбачає розв'язання таких дослідницьких завдань:

- визначити, керуючись історичним досвідом і вимогами сьогодення, теоретико-методологічні принципи дослідження проблеми та використати їх в процесі вивчення й узагальнення конкретного матеріалу;
- виявити, систематизувати та класифікувати джерельну базу дослідження, з'ясувати загальний рівень її розробки;
- дослідити історичні чинники процесу становлення соціал-демократичної ідеї в Україні та створення соціал-демократичних партій;
- показати процес розробки програмних засад, статутів соціал-демократичних партій та виявити адекватність їхньої діяльності щодо політичних подій в Україні;

- висвітлити взаємовідносини між соціал-демократичними партіями України, встановити причини розбіжності їхніх поглядів на партійно-державне будівництво;
- проаналізувати хід розколів і об'єднань в середовищі соціал-демократії та причини політичної кризи в середині окремих соціал-демократичних партій;
- охарактеризувати діяльність та причини перетворення Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) (СДПУ(О)) в одну з найвпливовіших соціал-демократичних організацій українського суспільства.

Методологія та методи. Дисертаційна робота виконана на методологічних засадах, пов'язаних з загальнонауковими принципами об'єктивності, історизму, системності, політичного плюралізму, діалектичного розуміння історичного процесу. У дисертації використано порівняльно-історичний, ретроспективний, проблемно-хронологічний, класифікаційний, статистично-аналітичний, синхронний та діахронний методи дослідження.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що на основі широкої та різноманітної джерельної бази здійснено вивчення процесу становлення, розвитку та діяльності соціал-демократичних партій України. Вона визначається такими науковими результатами дослідження: встановлено, що соціал-демократична ідея має глибокі корені в українському суспільстві, історичну традицію, хоч і перервану роками існування тоталітарного режиму, а утвердження незалежності України, становлення багатопартійності сприяли переведенню цієї ідеї в практичну площину – створенню та діяльності соціал-демократичних партій; виділені основні етапи історії соціал-демократичних партій доби незалежної України, кожен з яких відзначався все більшим проникненням ідей соціал-демократії в народні маси; висвітлені основні причини протиріч, які виникли в середовищі соціал-демократичних організацій, а також хід розколів і об'єднань соціал-демократів та партій соціал-демократичного спрямування; досліджена діяльність соціал-демократичних сил в період виборів до Верховної Ради 1994, 1998, 2002 р.р., президентських виборів 1994, 1999 р.р., парламентської кризи 2000 року; з'ясована ступінь участі різних соціал-демократичних партій України – Соціал-демократичної партії України, партії "Соціал-демократичний союз", Української соціал-демократичної партії, Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) – в політичних процесах країни, а також простежено процес перетворення СДПУ(О) в одну з найпотужніших політичних організацій сучасного українського суспільства.

Особистий внесок дисертанта в історичну науку полягає в ініціюванні розробки актуальної наукової проблеми, у виявленні, систематизації та класифікації джерел стосовно провідної проблематики, у виборі оптимальних методів дослідження, що в сукупності дозволило створити загальну історичну картину створення і діяльності соціал-демократичних партій та поширення соціал-демократичної ідеології в Україні.

Наукове та практичне значення результатів дослідження визначається тим, що висновки, узагальнення, наукова інтерпретація та емпіричні матеріали, зокрема додатки, можуть бути використані в процесі викладення загальних курсів, для розробки оглядів, навчально-методичних посібників, написання наукових робіт з історії України, її політичної системи, багатопартійності тощо. Досвід вивчення діяльності соціал-демократичних партій дозволить історикам, представникам громадськості об'єктивно усвідомити перевагу партій центристського типу, політична практика яких створює можливість мирного, еволюційного розвитку країни, успішного реформування її соціально-економічного, політичного, суспільного життя до рівня високорозвинутих держав світу.

Апробація результатів дослідження. Основні висновки та положення дисертації обговорювалися на методичних семінарах та засіданнях кафедри історії України та українознавства Дніпродзержинського державного технічного університету. Узагальнені результати дослідження доповідалися на міжнародних, всеукраїнських науково-практичних конференціях, викладені в 4 наукових статтях та 7 публікаціях тез наукових конференцій.

Структура дисертації підпорядкована її меті та завданням. Вона складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел та літератури. Обсяг дисертації становить 151 с., список джерел та літератури складається з 240 найменувань на 18 с., додатків – 8 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність та необхідність дослідження проблеми, її значення в світлі сучасної української історичної науки, визначені мета і завдання, предмет та об'єкт дослідження, хронологічні та просторові межі, подана характеристика методологічних засад і методів, використаних у дисертаційній роботі. Викладена стисла інформація про ступінь розробки теми, структуру та джерельну базу, апробацію одержаних результатів дослідження, зв'язок з державною науково-дослідницькою темою, розкриті новизна, наукове та практичне значення дисертації, особистий внесок дисертанта в науку.

Перший розділ дисертації – "Історіографія та джерельна база дослідження". В цьому розділі подано аналіз наукової літератури, розглянуто основні тенденції у вивченні проблеми, проаналізована джерельна основа та методологічні засади дослідження.

Сучасна українська соціал-демократія є спадкоємницею світогляду, політики, тактики українських соціал-демократичних партій першої чверті ХХ ст. Вже тоді були створені перші роботи видатними діячами національно-визвольного руху М.С.Грушевським, В.К.Винниченком,

Д.І.Дорошенком, що визначили один напрямок у вивченні історії українських соціал-демократичних партій.¹

В 20-ті роки створювався й інший напрямок дослідження діяльності соціал-демократичних партій: це праці радянських істориків Й.Ю.Гермайзе, М.І.Яворського.² Вони вже трактували соціал-демократичні партії як "дрібнобуржуазні", "буржуазно-націоналістичні". Ці роботи прямо не відповідають темі дослідження, але дають фактичний матеріал щодо вивчення діяльності українських соціал-демократичних партій в революційну добу.

В 30-ті роки в зв'язку з утвердженням в країні тоталітарного режиму, однопартійної політичної системи вивчення історії інших політичних партій, крім більшовицької, фактично було припинено, що нанесло велику шкоду історичній науці.

Більш ґрунтовне вивчення діяльності соціал-демократичних партій відбувалося з середини 50-х – початку 80-х р.р. Основоположними на той час стали фундаментальні дослідження відомого історика І.Ф.Кураса, в яких подається глибокий аналіз історії становлення, розвитку, діяльності українських соціал-демократичних партій від їх виникнення і до їхньої ліквідації більшовиками на початку 20-х років.³

Цікавими, багатими фактичним матеріалом є праці українських вчених В.Г.Сарбея, П.М.Шморгуна, Р.І.Ветрова.⁴

В другій половині 80-х років процес перебудови, а особливо виникнення в серпні 1991 р. незалежної держави України дало можливість неупереджено, об'єктивно і правдиво, з нових

¹ Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К., 1991.– 240 с.; Винниченко В.К. Відродження нації. Історія української революції. Ч. I-III. – К. – Відень, 1920. Ч. I – 348 с.; Ч. II – 328 с.; Ч. III – 535 с.; Його ж. Заповіт борцям за визволення. – К., 1991. – 128 с.; Його ж. Щоденник. // К., - 1990. - № 11 – С. 8-106; Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1919). Ч. 1-4 – Львів, 1932. – 537 с.

² Гермайзе Й. Нариси з історії революційного руху на Україні. Т. 1. – Харків, 1926. – 388 с.; Яворський М. Революція на Вкраїні. Ч. 1. 1917-1919 р.р. – Харків, 1924. – 40 с.

³ Курас І.Ф. Торжество пролетарського інтернаціоналізму і крах мелкобуржуазних партій на Україні. – К., 1978. – 315 с.; Його ж. Повчальний урок історії. - К., 1986. - 185 с.

⁴ Сарбей В.Г. Критика В.І.Леніним буржуазно-націоналістичної концепції лідерів УСДРП та її історіографічне значення. // Український історичний журнал. – 1996. - № 3. – С. 15-28; Шморгун П.М. Політичні партії України на початку ХХ століття: соціальний склад, чисельність, типологія. // Політичні партії на Україні (1905-1925 р.р.). Наукові праці з питань політичної історії. – К., 1992. – С. 14-25; Ветров Р.І., Перемога Жовтневої революції і банкрутство меншовиків на Україні. – Харків, 1983. – 145 с.

методологічних позицій вивчати історію української соціал-демократії початку ХХ ст., а також процесу відродження сучасного соціал-демократичного руху та становлення нових політичних партій в Україні. Слід відзначити роботи С.В.Кульчицького, В.Ф.Солдатенка та інших дослідників, в яких міститься цікавий фактичний матеріал щодо діяльності українських соціал-демократичних партій першої чверті ХХ ст.⁵

Багато свідчень з проблеми становлення та діяльності сучасної української соціал-демократії містять праці провідних вчених Г.Касьянова, В.Литвина, А.Слюсаренка, В.Кременя, Є.Базовкіна, М.Міщенко, які велику увагу приділяють аналізу процесу становлення громадянського суспільства, створення багатопартійності, зародження партій центристського спрямування, в тому числі соціал-демократичних партій.⁶

Значний вклад в розробку теорії сучасної української соціал-демократії вніс В.Медведчук – голова СДПУ(О).⁷ В своїх монографіях він аналізує ідеологічну ситуацію в Україні, наголошує на близькості соціал-демократичних цінностей українському народу.

В ці роки почалося глибоке, всебічне вивчення витоків соціал-демократичного руху в Україні, діяльності видатних історичних осіб – М.Драгоманова, І.Франка, М.Павлика, М.Грушевського, В.Винниченка та інших українських соціал-демократів.⁸

⁵ Кульчицький С.В. Новітня історія України. // Український історичний журнал. – 1991. - № 12. – С. 3-15; Його ж. Утвердження незалежності України: перше десятиліття. // Український історичний журнал. – 2001. - № 4. - С. 3-41; Солдатенко В.Ф. Українська революція: Концепція та історіографія. – К., - 1997. - 416 с.; Його ж. Українська революція: концепція та історіографія /1918-1920/. К.,1999. – 508 с.

⁶Касьянов Г. Український соціалізм: люди, партії, ідеї (початок ХХ століття). // Політологічні читання. – 1992. - № 2. – С. 101-114; Литвин В. Центризм. Місце злагоди змінити не можна. // Віче. – 1994. – № 1. – С. 89-107; Його ж. Україна: досвід та проблеми державотворення (90-ті роки ХХ ст.). – К., - 2001. – 559 с.; Його ж. Тест на життєздатність України. // Урядовий кур'єр. – 2002. – 17 січня; Литвин В., Слюсаренко А. На політичній арені України (90-ті р.р.). Роздуми істориків. // Український історичний журнал. – 1994. – № 1. – С.9-30, № 2-3. – С. 28-51; Слюсаренко А., Томенко М. Нові політичні партії України. Довідник. – К. – 1990. – 46 с.; Базовкін Є.Г. Політичні партії України. Порівняльний аналіз програмних документів. – К., 1993. – 144 с.; Кремень В., Базовкін Є., Міщенко М., Небоженко В., Митник П. Соціально-політична ситуація в Україні: стан і тенденції розвитку (сер.1993 р.). // Політологічні читання. – 1994. - № 1. – С. 22-72; Кремень В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. – К., 1999. – 446 с

⁷Медведчук В. Дух і принципи соціал-демократії: українська перспектива. – К., 2000. – 200 с.; Його ж. Соціал-демократичний вибір – історичний шанс для України. – К., 2000. – 164 с.; Його ж. Україна: актуальні питання розвитку суспільства, держави і права. – К., 1999. – 240 с. та інші.

Новітні соціокультурні та інтелектуальні передумови, значні зрушення в історичній свідомості суспільства, поширення методологічних новацій створили сприятливі можливості для вивчення процесу становлення сучасних соціал-демократичних партій в Україні. Значний внесок в розробку проблеми був зроблений дослідником О.Ю.Висоцьким, який відтворив початкову історію створення соціал-демократичних партій в Україні – СДПУ та ОСДПУ – та відобразив протиріччя, що виникли між ними.⁹ Глибокий аналіз ідей сучасної соціал-демократії, історії взаємодії та діяльності політичних сил під час президентських виборів 1999 р. та роль соціал-демократичних партій в цьому процесі висвітлюють праці В.К.Якуніна, Р.І.Ветрова.¹⁰

Низка досліджень А.Гайдукова, А.Голуба, М.Михальченка та інших дослідників присвячена окремим проблемам сучасного соціал-демократичного руху, його розвитку в умовах незалежності України.¹¹ Заслуговують на увагу праці російських вчених С.Перегудова, Б.Романова, які аналізують вплив ідей соціал-демократії на владу, визначають цінності західної соціал-демократії.¹²

Свідчення про теоретичні засади західноєвропейської соціал-демократії містяться в збірниках "Західноєвропейська соціал-демократія в 70-і роки" та "Ідейна боротьба навколо концепції "демократичного соціалізму", в яких наводяться виступи В.Брандта, Б.Крайського,

⁸ Див. наприклад: Киян О.І. М.П.Драгоманов і російський лібералізм. // Український історичний журнал. – 1992. - № 4. – С. 31-39; Сарбей В.Г. До поглядів М.П.Драгоманова на національне питання. // Український історичний журнал. – 1991. - № 9. – С. 60-70 та інші.

⁹ Висоцький О. Виникнення сучасної української соціал-демократії. // Політологічні читання. – 1994. - № 4. - С. 67-84; Його ж. Соціал-демократи в сучасній Україні: досвід політичної опозиції. // Політологічні читання. – 1995. - № 1.- С. 73-79.

¹⁰ Якунін В.К. "Марксизм", "ленінізм" і сучасна соціал-демократія. // Товариш. - 1998. - Серпень. - № 34; Ветров Р.І. Інтелігенція, політичні партії та президентські вибори 1999 р.: уроки на майбутнє. // Інтелігенція і влада. Збірник наукових праць. Вип. 1(2). 2002. Частина I. - Одеса, 2002. - С.69-73.

¹¹ Див. наприклад, Гайдуков А. Е. Берштейн та його погляди на соціалізм (історія і сучасність). // Український історичний журнал. – 1992. - № 5. – С. 51-61; Михальченко М. Час визначитися, яку державу будемо. До концепції політичної доктрини України. // Віче. – 1993. – березень. – С. 3-11; Голуб А.І. Європейські обрії української соціал-демократії (кінець ХІХ - перша половина ХХ ст.). - Дніпропетровськ, 1998. - 156 с.; Бей О. Ідеологема "третього шляху". Модель європейської соціал-демократії та її відношення до України. // Політика і час. – 2002. - № 2. – С. 22-23; Пахарев А. Багатопартійність і партійна система – поняття не тотожні. // Віче. – 2002. - №2. – С. 3-7 та інші.

¹² Перегудов С. Западная социал-демократия на рубеже веков. // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. - № 6. – С. 40-46; Романов Б. Социал-демократия и власть. // Свободная мысль – ХХІ., 2000. - № 3. – С. 80-81.

У.Пальме, Ф.Міттерана, У.Ломара; а можливість порівняти шляхи становлення соціал-демократії в Східній і Центральній Європі та в Україні дає монографія М.Даудерштадта, А.Геррітса, Д.Маркуса.¹³

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що проблема становлення, розвитку та діяльності соціал-демократичних партій в незалежній Україні не вирішена комплексно. Зважаючи на відродження соціал-демократичних ідей в українському суспільстві, є необхідність об'єктивного, докладного, глибокого, неупередженого висвітлення цієї важливої наукової проблеми.

Джерельну базу дисертації склав масив різноманітних за походженням та змістом джерел. Слід зазначити, що матеріали соціал-демократичних партій ще не зафондовані, тому в роботі використовувалися документи поточних архівів. Більша частина документів введена до наукового обігу вперше. Насамперед це протоколи, резолюції, заяви з'їздів соціал-демократичних партій, їхні програми та статuti, документи, які засвідчували процеси розколів і об'єднань в середовищі соціал-демократів.

Важливим джерелом стали тематичні збірки документів: "СДПУ(О). Від з'їзду до з'їзду", "Соціал-демократична партія України (об'єднана). Про роботу фракції СДПУ(О) у Верховній Раді України" та інші. Джерелами, які містять широкі свідчення про діяльність соціал-демократичних партій, стали матеріали видавничої продукції соціал-демократичних організацій: інформаційно-політичний журнал "Діалог", бюлетень правління СДПУ(О) "Наше гасло", газети "Соціал-демократ України", "Партія", "Альтернатива", "Наша газета +", а також періодична преса: "Голос України", "Урядовий кур'єр", "Голос громадянина", "Зеркало недели", "За єдину Україну!" та інші. Важливими джерелами стали передвиборні програми партій та політичних блоків: СДПУ, СДПУ(О), блоку "За єдину Україну!", блоку "Єдність" тощо.

Таким чином, завершивши характеристику наукової літератури та стану розробки проблеми, проаналізувавши джерельну базу дослідження, можна дійти таких висновків: 1) розробка цієї теми відбувалася поки що епізодично і фрагментарно; 2) дисертаційних досліджень з історії становлення та діяльності сучасних соціал-демократичних партій України наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. не існує; 3) виявлена джерельна база опрацьована недостатньо та містить значний інформаційний потенціал. Все це вказує на необхідність поглибленого вивчення даної проблеми і зумовлює вибір методологічного інструментарію дослідження.

¹³ Западноевропейская социал-демократия в 70-е годы. Реферативный сборник. Отв. ред. Б.С.Орлов. – М., 1974. – 304 с.; Идейная борьба вокруг концепции "демократического социализма". Реферативный сборник. Отв. ред. Б.С.Орлов. – М., 1977. – 304 с.; Даудерштадт М., Геррітс А., Маркус Д. Драматичний перехід: соціал-демократія у Східній та Центральній Європі. – К., 2000. – 232 с.

Другий розділ дисертаційного дослідження – **"Історичні чинники формування соціал-демократичної ідеології та створення соціал-демократичних партій в Україні "** – містить виклад, аналіз історичних умов зародження соціал-демократичної ідеології в Україні, організаційний період творення соціал-демократичних партій, аналізуються їхні теоретичні принципи побудови.

В розділі наголошується, що вітчизняна соціал-демократія має глибоке коріння і безпосередньо пов'язана з іменами таких видатних українців, як Михайло Драгоманов, Іван Франко, Михайло Грушевський, Володимир Винниченко. Сьогоднішня боротьба соціал-демократичних партій за визначення оптимальної моделі політичного розвитку суспільства віддзеркалює пошуки найприйнятнішої для України формули боротьби за справедливий лад представників соціал-демократичного руху початку ХХ століття. Українська соціал-демократія взяла активну участь в формуванні державної влади в добу національно-демократичної революції. Але перемога більшовизму призвела до розгрому і еміграції прибічників соціал-демократичної ідеї, історичної перерваності соціал-демократичної традиції з 20-х р.р. ХХ ст.

В кінці 80-х – на початку 90-х років криза комуністичної системи влади призвела до відродження демократичного руху та соціал-демократії як його складової. Основні положення соціал-демократичної доктрини, як найпоширенішої концепції розвитку сучасного суспільства, викладені в декларації Соціалістичного інтернаціоналу, конгрес якого відбувся 1951 р. у Франфурті-на-Майні, Стокгольмській декларації 1989 р. та інших документах. В них зазначається, що соціалізм – це міжнародний рух, основною метою якого є утвердження соціальної справедливості, кращої якості життя, свободи і миру, солідврності всього суспільства в ім'я кожної людини.

Першою партією соціал-демократичного спрямування стала Соціал-демократична партія України (СДПУ), створена в травні 1990 р. Однак вже на установчому з'їзді відбувся її перший розкол. Більшість делегатів виявила схильність до соціальної демократії й навіть лібералізму, виступала за незалежність України, а меншості були ближчими ідейно-теоретичні традиції західноєвропейського соціал-демократичного руху, перспективи входження України до складу СРСР на конфедеративних засадах. В результаті різні течії соціал-демократичного руху утворили дві партії: меншість – Об'єднану соціал-демократичну партію України (ОСДПУ), більшість – Соціал-демократичну партію України (СДПУ). Обидві партії підтримали Акт проголошення незалежності України.

Визнаючи спільність завдань в боротьбі за утвердження незалежності країни, розбудову демократичної держави, СДПУ і ОСДПУ зробили спробу об'єднання, але в 1994 р. під час роботи VI з'їзду СДПУ в партії стався розкол, через що соціал-демократичні сили були розпорошені і не відіграли значної ролі в парламентських та президентських виборах 1994 р. Таким чином, в 1994 р.

знову стали діяти дві партії: СДПУ на чолі з Ю.Буздуганом і СДПУ на чолі з М.Заріцьким. До останньої згодом приєдналися Партія прав людини (ППЛ) і Українська партія справедливості (УПС) і в квітні 1996 р. на X з'їзді партію було перейменовано на Соціал-демократичну партію України (об'єднану). Головою СДПУ(О) було обрано В.Онопенка. СДПУ(О) закликала до об'єднання всіх соціал-демократичних сил України в справі розбудови демократичної держави на засадах політичного плюралізму. Слід зазначити, що СДПУ активізувала свою діяльність в основному перед виборами, що свідчить про те, що їй не діставало організаційного досвіду для впровадження своїх ідей серед широкого загалу. Таким чином, відзначено, що поступово, шляхом розколів і об'єднань, в соціал-демократичному середовищі було створено дві партії – СДПУ і СДПУ(О), остання з яких займала все більше місце в політичному житті українського суспільства.

Третій розділ дисертації - "Втілення соціал-демократичних принципів в практиці українських соціал-демократичних партій" - присвячено аналізу діяльності соціал-демократичних партій у 1998 –2001 р.р., їхньої участі в виборчих процесах 1998, 1999 р.р. в умовах досить складної соціально-економічної та політичної ситуації в Україні в кінці 90-х р. ХХ ст. Березневі вибори 1998 р. до Верховної Ради України та органів місцевого самоврядування були першими, що відбулися в умовах дії нової Конституції України за змішаною пропорційно-мажоритарною системою. За результатами виборів серед партій центристського спрямування чотирьохвідсотковий бар'єр пододала і Соціал-демократична партія України (об'єднана), яка сформувала депутатську фракцію. Соціал-демократична партія України отримала 0,32 відсотка голосів виборців. Очевидно, що перед партією постало важливе завдання розширення її соціальної бази, активізація роботи регіональних організацій.

В той же час СДПУ(О) виросла кількісно і якісно, вперше створила депутатські групи в місцевих радах. Однак гостра боротьба всередині партії за лідерство призвела до розколу: менша частина членів СДПУ(О) на чолі з В.Онопенком відкололась від партії і 3 жовтня 1998 р. на Установчому з'їзді оголосила про створення Української соціал-демократичної партії (УСДП). Головою СДПУ(О) на XIII з'їзді 26 грудня 1998 р. було обрано В.Медведчука. 30 січня 1999 р. частина членів СДПУ провела I (установчий) з'їзд партії "Соціал-демократичний союз" на чолі з С.Пересуньком. Таким чином, в дисертації відзначається, що на кінець 90-х років ХХ ст. серед соціал-демократів значно посилюється протиріччя і в Україні діяли вже чотири соціал-демократичні партії: СДПУ, СДПУ(О), УСДП, партія "СДС". Відсутність єдності між партіями зумовлена незавершеністю процесу структуризації українського суспільства, гострою боротьбою за лідерство всередині самих соціал-демократичних партій, загостренням протиріч у поглядах на подальший шлях розвитку України у ХХІ ст.

Діяльність соціал-демократичних партій у вказаний період відбувалася в умовах економічної кризи, загострення політичної ситуації напередодні президентських виборів 1999 р. В

квітні 1999 р. на засіданні Політбюро СДПУ(О) В.Медведчук офіційно запропонував висунути Л.Кучму кандидатом на посаду Президента України, що було підтверджено рішенням XIV з'їзду партії у травні 1999 р. СДПУ(О) стала активним членом громадського об'єднання "Злагода", створеного на підтримку кандидатури діючого Президента.

В той же час СДПУ на чолі з Ю.Буздуганом в Політичній ухвалі XII з'їзду в травні 1999 р. наголосила, що буде підтримувати на посаду Президента України О.Мороза. Партія "Соціал-демократичний союз" в травні 1999 р. на II з'їзді висунула претендентом у кандидати на посаду Президента України Є.Марчука і стала членом виборчого блоку партій "Наш президент – Євген Марчук!". УСДП в травні 1999 р. претендентом у кандидати на посаду Президента України висунула голову партії В.Онопенка. Таким чином, в передвиборній боротьбі виявилися гострі розбіжності між соціал-демократичними партіями України. За результатами виборів в другому турі перемогу одержав діючий Президент України Л.Кучма.

В дисертації розкривається сутність парламентської кризи початку 2000 р. та аналізується роль центристських, соціал-демократичних сил в процесі його подолання. Треба зазначити, що коли деякі сили в Верховній Раді виступили проти референдуму, проголошеного Президентом з метою забезпечення ефективного функціонування всього державного механізму в Україні, подолання багаторічного протистояння і конфронтації між гілками влади, різними політичними силами, партії соціал-демократичного напрямку взяли на себе відповідальність за долю держави та її народу, заявивши про створення парламентської більшості, яка воліє припинити протистояння та працювати над втіленням програми відродження України.

В роботі відзначається, що інші партії соціал-демократичного спрямування – СДПУ, УСДП, партія "СДС" – не зуміли створити широкого поля своєї діяльності серед населення. Їхній вплив виявився незначним і більше ситуативним, що свідчить про недостатню організаторську роботу, відсутність досвідчених партійних кадрів. Не набули широкого розголосу в суспільстві і їхні економічні теорії.

В той же час СДПУ(О) проведено значну організаційно-партійну роботу. На 10 червня 2000 р. на обліку в парторганізаціях перебувало 134038 членів СДПУ(О). 25 жовтня 1997 р. було засновано Дніпропетровську обласну організацію СДПУ(О). В дисертації аналізуються програмні засади СДПУ(О), змістом яких є визначення шляхів створення демократичної відповідальної держави, ринкової економіки, формування середнього класу, гармонійного розвитку особистості, громадської злагоди. СДПУ(О) закликала інші партії соціал-демократичного спрямування до єдності дій в цьому напрямку. Партія веде також широку міжнародну діяльність.

Таким чином, в практиці державотворення завдяки діяльності соціал-демократичних партій поступово втілюються соціал-демократичні принципи. Особливо велику роботу в цьому

напрямку проводить СДПУ(О), яка стала найпотужнішою серед партій соціал-демократичного спрямування.

В четвертому розділі дисертації - "Участь соціал-демократичних партій у формуванні громадянського суспільства та забезпеченні народного волевиявлення" - висвітлюється діяльність партій соціал-демократичного спрямування протягом виборчого процесу 2002 р., проаналізовано передвиборні програми, ступінь впливу соціал-демократичної ідеології на населення країни.

Підкреслено, що формування громадянського суспільства є найважливішою умовою усталеного розвитку держави, і соціал-демократичні партії приділяють значну увагу цьому питанню, пропонують формувати таке суспільство цивілізованим шляхом на основі еволюційного розвитку. В роботі зазначено, що можливість народного волевиявлення є головною ознакою громадянського суспільства, розкрито процес прийняття Закону України "Про вибори народних депутатів України" 2001 р. В законі визначено, що вибори депутатів здійснюються за змішаною пропорційно-мажоритарною системою.

В передвиборних програмах соціал-демократичних партій відстоювалася ідея центризму, балансу інтересів, рівноваги між прагненнями до економічної ефективності та соціальною справедливістю; ідеологія соціал-демократії гармонійно поєднує цінності соціальні та ліберальні. Велике значення надавалося розвитку середнього класу, досягнення високого рівня зайнятості населення, вдосконалення системи соціального захисту. В дисертації відзначається, що крім соціал-демократичних партій – СДПУ(О), СДПУ, УСДП, партії "СДС" – соціал-демократична доктрина присутня в програмах партій центристського блоку "За Єдину Україну!": Аграрної партії України, Народно-демократичної партії, Партії промисловців і підприємців України, "Партії регіонів", партії "Трудова Україна".

Серед соціал-демократичних партій самостійно йшли на вибори СДПУ(О) і СДПУ (лідери В.Медведчук і Ю.Буздуган). УСДП (лідер В.Онопенко) перебувала в блоці політичних партій, створеному Ю.Тимошенко, а партія "СДС" (лідер С.Пересунько) – в блоці "Єдність", створеному О.Омельченком.

За результатами виборів із 33 партій і блоків до Верховної Ради, подолавши чотирьохвідсотковий бар'єр, пройшли шість партій і блоків: за блок В.Ющенка "Наша Україна" віддали голоси 23,57% виборців, КПУ – 19,98%, блок "За Єдину Україну!" – 11,77%, БЮТ – 7,26%, СПУ – 6,8%, СДПУ(О) – 6,27%. Блок "Єдність", в складі якого перебувала партія "Соціал-демократичний союз", отримав 1,09 % виборців, СДПУ – 0,26%.

Аналіз виборів по регіонах України свідчить про те, що соціал-демократична ідеологія займає досить значне місце у формуванні громадянського суспільства. Але результати виборів

могли бути набагато кращими, якби всі соціал-демократичні партії об'єдналися хоча б у єдиний блок, який мав би значний вплив в суспільстві.

В дисертації робиться висновок, що в результаті виборів 2002 р. СДПУ(О) утвердила свої позиції, хоч підсумки голосування свідчать про менші здобутки, ніж очікувалося.

У додатках систематизовані та узагальнені статистичні відомості про зростання чисельності лав української соціал-демократії, дані щодо процесів розколів і об'єднань партій соціал-демократичного спрямування, подана організаційна структура ідеологічної роботи СДПУ(О), результати виборів до Верховної Ради 1994, 1998, 2002 р.р. та президентських виборів 1994, 1999 р.р.

У результаті проведеного дослідження зроблено ряд **висновків**, які узагальнюють авторські підходи, спостереження, тлумачення з проблеми дисертації. В кінці 80-х на початку 90-х р. ХХ ст. криза радянської політичної системи призвела до розпаду СРСР та створенню на його теренах нових незалежних держав, що сприяло формуванню політичного плюралізму в суспільстві, новий поштовх розвитку якого надало утвердження державної незалежності України 24 серпня 1991 р. Прихильники соціал-демократичної ідеї заявили про свій намір успадкувати кращі традиції української соціал-демократії кінця ХІХ – початку ХХ ст., започаткованої М. Драгомановим, І. Франко, М. Павликом, в той же час сучасна українська соціал-демократія впевнено йде до інтеграції з західно-європейськими партіями Соцінтерну, підтримуючи основні положення Франкфуртського конгресу 1951 р., Стокгольмської декларації 1989 р., ХХІ Конгресу Соцінтерну в Парижі 1999 р. Відсутність єдності в соціал-демократичному середовищі, різне розуміння шляхів практичної реалізації соціал-демократичної ідеї призвело до низки розколів і об'єднань партій соціал-демократичного спрямування, результатом чого стало створення декількох партій: СДПУ, СДПУ(О), УСДП, партії "Соціал-демократичний союз".

Вибори до Верховної Ради 1994, 1998, 2002 р.р. та президентські вибори 1994, 1999 р.р. – доби незалежності України - стали "державною атестацією" для політичних партій. В 1994 р. Президентом України став Л. Кучма; було продовжено реформування економічного, соціально-політичного життя в державі; на нових засадах почали будуватися стосунки держави з політичними партіями та громадськими організаціями. Якщо в 1994 році представники СДПУ займали в Верховній Раді два місця, то в 1998 р. СДПУ(О) набрала 4,01 % голосів виборців і сформувала депутатську фракцію. З початку 1999 р. політичне протистояння в Україні посилювалося в зв'язку з президентськими виборами; СДПУ підтримала кандидатом на посаду Президента України О. Мороза, УСДП – В. Онопенка, партія "СДС" – Є. Марчука, СДПУ(О) – Л. Кучму. За результатами виборів Л. Кучма став Президентом України. СДПУ(О) та партії центристського спрямування взяли на себе відповідальність за долю держави під час парламентської кризи початку 2000 р., завдяки чому перегрупування політичних сил в парламенті було здійснено

конституційним шляхом. За результатами виборів 2002 р. до Верховної Ради парламентською партією серед соціал-демократичних партій змогла стати тільки СДПУ(О), яка отримала 6,27% голосів виборців, але досягнення могли би бути вагомішими, якби всі соціал-демократичні сили об'єдналися в спільній боротьбі за утвердження засад соціал-демократичної концепції громадянського суспільства. В цілому демократичні сили посилюються тим, що соціал-демократичні цінності розділяє все більша частина партій центристського спрямування, а це створює надійні підвалини для успішного руху незалежної України у світове співтовариство.

Список опублікованих праць за темою дисертації.

1. Глушкова Л.В. Вибір соціал-демократичного розвитку суспільства - шлях України в XXI століття. //Грані. - № 5. - 2000 . - С. 87-90.
2. Глушкова Л.В. Становлення соціал-демократичної ідеї в українському суспільстві в умовах політичного плюралізму. // Грані. - № 3. – 2001. - С. 102-105.
3. Глушкова Л.В. Соціал-демократичний рух в Україні в 90-х роках XX століття: історіографія проблеми.// Грані. - № 1. – 2002. – С. 83-90.
4. Глушкова Л.В. Соціал-демократична концепція розвитку громадянського суспільства – складова ідеологічних змагань виборчого процесу 2002 року. // Грані. – № 3. – 2002. – С. 113-116.
5. Глушкова Л.В. Українська соціал-демократія - невід'ємна складова світового соціал-демократичного руху.// Матеріали першої всеукраїнської науково-практичної конференції "Україна наукова, 2001" (05-07 листопада 2001 р.) - Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. - С.14.
6. Глушкова Л.В. Інтелігенція як провідник соціал-демократичних ідей в українському суспільстві. // Матеріали другої Всеукраїнської наукової конференції "Інтелігенція і влада". – Збірник наукових праць. – Випуск 1,2002. – Одеса. – 2002. – С. 91-94.
7. Глушкова Л.В. Принципи соціал-демократії і формування громадянського суспільства в сучасній Україні. // Матеріали п'ятої Міжнародної науково-практичної конференції "Наука і освіта-2002" (05-07 березня 2002 р.). – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – С. 6.

АНОТАЦІЯ

Глушкова Л.В. Соціал-демократичні партії наприкінці XX – початку XXI століть. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Дніпродзержинський державний технічний університет, Дніпродзержинськ, 2002.

Дисертацію присвячено дослідженню процесу створення та діяльності соціал-демократичних партій доби незалежності України. Вперше в українській історіографії на основі широкого джерельного та історіографічного матеріалу з'ясовуються спільні й особливі риси генезису, становлення ідеології та політичної діяльності соціал-демократичних партій. Встановлено, що соціал-демократична ідея має глибокі корені в українському суспільстві, а утвердження незалежності України, розвиток політичного плюралізму сприяли створенню соціал-демократичних партій. Висвітлені основні причини протиріч, що виникли в середовищі української соціал-демократії та хід розколів і об'єднань партій соціал-демократичного спрямування. З'ясована ступінь участі соціал-демократичних партій – СДПУ, СДПУ(О), УСДП, партії "Соціал-демократичний союз" – в політичному житті країни, а також простежено процес перетворення Соціал-демократичної партії України (об'єднаної) в одну з найпотужніших серед соціал-демократичних партій. Підкреслено, що наявність соціал-демократичної ідеї в програмах партій центристського спрямування зміцнює демократичні сили і створює надійні підвалини для успішного руху незалежної України в світове співтовариство.

Ключові слова: СДПУ, СДПУ(О), УСДП, партія "СДС", соціал-демократична ідея, політичний плюралізм, центризм.

АННОТАЦІЯ

Глушкова Л.В. Социал-демократические партии Украины в конце XX – начале XXI ст. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Днепродзержинский государственный технический университет, Днепродзержинск, 2002.

Диссертация посвящена исследованию процесса создания и деятельности социал-демократических партий периода независимости Украины. Впервые в украинской историографии на основе широких источниковедческих и историографических материалов выясняются общие и особенные черты генезиса, становления идеологии и политической деятельности социал-демократических партий. Установлено, что социал-демократическая идея имеет глубокие корни в украинском обществе, а утверждение независимости Украины, развитие политического плюрализма создали условия для возникновения социал-демократических партий. Освещены основные причины противоречий, которые возникли в среде украинской социал-демократии, ход расколов и объединений партий социал-демократического направления. Доказано, что украинские

социал-демократические партии восприняли основные идеи западноевропейской социал-демократии - свободу, солидарность, справедливость. Проанализировано содержание программ партий, выявлена проблема их идентификации социал-демократической традиции. Установлено, что в период политического кризиса начала 2000 г. социал-демократические партии, партии центристского направления сыграли решающую роль в мирном разрешении конфликта. Выявлена степень участия, роль социал-демократических партий – СДПУ, СДПУ(О), УСДП, партии "СДС" – в предвыборных кампаниях в ходе выборов в Верховную Раду 1994, 1998, 2002 г.г., президентских выборов 1994, 1999 г.г. Доказано, что наиболее активную роль в жизни украинского общества играет СДПУ(О), которая не ограничивается предвыборной борьбой, а ведет широкую деятельность по утверждению социал-демократической идеи, осуществляет связи с общественными организациями, организует многочисленные благотворительные акции, установила многосторонние связи с социал-демократическими партиями Западной, Центральной и Восточной Европы. Все это вывело СДПУ(О) в ряд крупнейших политических организаций среди социал-демократических партий. Сделан анализ участия социал-демократических партий в формировании гражданского общества, обеспечении народного волеизъявления. В ходе выборов в Верховную Раду СДПУ(О) стала парламентской партией, создала депутатскую фракцию. Подчеркнуто, что отсутствие единства в среде украинской социал-демократии ослабляет ее позиции в обществе. Вместе с тем, наличие социал-демократических идей в программах партий центристского направления усиливает демократическое движение и создает надежную основу для движения независимой Украины в мировое сообщество.

Ключевые слова: СДПУ, СДПУ(О), УСДП, партия "СДС", социал-демократическая идея, политический плюрализм, центризм.

SUMMARY

Gluskova L.V. Social-Democratic parties of Ukraine at the end of the XX and at the beginning of the XXI centuries. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in history by speciality 07.00.01 – History of Ukraine. – Dnieprodzerzhinsk Technical University, Dnieprodzerzhinsk, 2002.

The dissertation is devoted to the research of the creation process and activity of Social-Democratic Parties during the years of independence of Ukraine. For the first time in the Ukrainian historiography on the basis of broad Sources historiographic stuff common and special features of genesis and the formation of ideology and political activity of Social-Democratic parties are observed.

It is proved that Social-Democratic idea has deep roots in the Ukrainian Society and affirmation of independence of Ukraine development of political pluralism promoted the formation of Social-democratic parties.

The main reasons of contradictions that appeared in surroundings of the Ukrainian democracy and the course of disunities and consolidations in parties of social-democratic orientations are cleared up.

The degree of participation of Social-Democratic parties - SDPU, SDPU(U), USDP, the party of "Social-Democratic Alliance" in political life of the country has got clear. It is traced that the process of transformation of Social-Democratic Party of Ukraine (United) into one of the most powerful parties among social-democratic organizations.

It is also stressed that availability of social-democratic idea in the programmes of parties of centristic views strengthens democratic forces and forms reliable foundations for successful movement of the independent Ukraine in the world community.

Key words: SDPU, USDP, SDPU(U), the party "SDA", social-democratic idea, political pluralism, centrism.